

EL DALFINAT DE GIRONA (1387-1388)

PER

JAUME RIERA I SANS

La realitat efímera del segle XIV que portà el nom de Dalfinat de Girona ja era coneguda d'alguns historiadors antics. Pere-Miquel Carbonell i Andreu Bosch, per exemple, consignen expressament que l'infant Jaume, fill de Joan I, «s'intitulava dalfi de Gerona»; i Joan-Gaspar Roig i Jalpí, pel seu cantó, ja sabia que el ducat de Girona, creat l'any 1351, «después se mudó en el de Delfinado y de Principado».¹

A partir del segle XIX, tanmateix, el prejudicis i la manca d'informació documental per part del historiadors han provocat, en alguns, que no sabessin explicar-se el títol de Dalfi que portà l'infant Jaume; en d'altres, que neguessin expressament la possibilitat d'un Dalfinat amb capital a Girona; i en tots plegats que deixessin de prestar-li atenció. La síntesi més recent sobre el Principat de Girona desconeix l'existència d'un Dalfinat entre els seus antecedents,² i és debades que en cercariem informació a l'*Enciclopèdia Espasa* o a la *Gran Enciclopèdia Catalana*. Es comprèn bé, doncs, que el títol del present treball soni com a cosa rara, desconeguda, i suspecta de pura invenció.

La manca d'informació documental que acabo de mencionar espero que serà suplerta amb l'allau de dades que aporto sobre els títols de què foren investits els successius primogènits del rei Joan I. M'excuso, doncs, de no començar aquesta exposició amb la indicació puntual dels nombro-

¹ CARBONELL, P.M., *Chroniques de Espanya*, Barcelona 1547, fol. 204; BOSCH, A., *Summari, índex o epitome dels admirables y nobilissims títols d'honor de Catalunya, Rosselló y Cerdanya*, Perpinyà 1628, llibre II, cap. XXIX; ROIG I JALPÍ, J-G., *Resumen historial de las grandezas y antigüedades de al ciudad de Gerona*, Barcelona 1678, pág. 422; BOADES, B., *Libre dels Feys d'Armes de Catalunya*, Barcelona, vol. 5, 1948, pág. 57-58. La crònica reial que encapçala la darrera edició de les *Constitucions y altres Drets de Catalunya*, Barcelona 1704, també informa que l'infant Jaume tingué el títol de dalfi de Girona.

² ALBERCH, R.-BATLLE, LL-NEGRE, *El Príncep de Girona*, Girona 1982.

sos errors o falses conjectures que es troben als treballs dedicats als precedents immediats del cèlebre Principat de Girona.³ Amb tot, crec que convè molt de desfer, des del principi, dos prejudicis greus que, al meu entendre, han constituït un obstacle major a l'admissió o comprensió de l'existència històrica del Dalfinat de Girona.

El primer prejudici deriva d'una falsa presumpció sobre la transmissió dels títols nobiliaris. Des del segle XVI endavant, el títol de Príncep de Girona ha estat una dignitat exclusiva dels primogènits reials, adquirida pel sol fet d'ésser primogènits. Al segle XIV, per contra, les dignitats o títols nobiliaris no s'adquirien automàticament. En aquell temps, els títols nobiliaris implicaven un senyoriu efectiu, per al qual calia un acte formal de donació, cessió o investidura, completant amb una prestació de fidelitat i homenatge per part dels vasalls afectats. Situats a ple segle XIV, és impensable que el rei Pere el Cerimoniós, com se sol afirmar, instituís el ducat de Girona i el comtat de Cervera per al seu primogènit, l'infant Joan, amb la intenció que es transmetessin als successius primogènits reials quan ell i ells deixessin d'existir. El cert és exactament el contrari. El rei Pere, quan creà el ducat de Girona i el comtat de Cervera i els conferí al seu primogènit, establí taxativament que s'extingirien al moment que el seu primer titular, l'infant Joan, fos major de 15 anys i assolís la dignitat reial; vinculà efectivament els nous títols i senyorius a la primogenitura reial en el sentit que, si mai es tornaven a crear, després d'extingits per mort del seu primogènit o d'ell mateix, només podien tornar a ser creats per conferir-los al primogènit reial; però no va expressar mai la voluntat, ni podia tenir-la, que el seu successor hagués de renovar, per al nou primogènit, el ducat i el comtat que ell li concedia, ni menys que es renovessin automàticament. El successor immediat del rei Pere, i tots els altres, quedaven amb plena llibertat tant per deixar de concedir els mencionats títols i senyorius com per crear-ne d'altres, perquè, insisteixo, l'única condició que el rei Pere imposà en crear-los i donar-los fou aquesta: que si mai es concedien de nou, havia de ser, com ell feia, per al primogènit reial. Joan I, doncs, quan va adquirir la dignitat reial el dia 5 de gener de 1387, no tenia gens l'obligació de perpetuar els dos títols nobiliaris que ell havia posseït durant més de trenta anys, extingits aquell

³ Se'n troba una llista a les pàgs. 16-18 de l'obra precedent. N'hi manquen, almenys, dos: GIRBAL, E.-C., *Noticia de un príncipe desconocido en la historia de Cataluña y Aragón*, «Revista Histórica» 3, Barcelona 1876, pàg. 210-211; FLUVIÀ I ESCORSA, A., *Los Condes y el Condado de Gerona (después Ducado y, finalmente, Principado)*, «Hidalguia» núm. 116, Madrid 1973, pàg. 935-942. També hauria convingut incloure-hi BOFARULL Y SANS, F., *Generación de Juan I de Aragón*, «Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», 6, 1898, pàg. 289-366.

mateix dia, sinó que podia fer-ne, dins les expressades limitacions, el que li semblés més oportú. La qual cosa és el que veurem efectivament que va fer: creà un nou ducat per al seu germà, l'infant Martí, i per al seu primogènit, l'infant Jaume, elevà el ducat en dalfinat, tot mantenint el comtat tal com estava.

L'altre prejudici a què he alludit abans deriva, pròpiament, d'una informació incompleta sobre el significat del mot *dalfi* que, per cert, els diccionaris escriuen sempre *delfi*, en contra de la grafia correcta i usual del mot, tant en català com en occità, que és l'idioma en què es forjà el títol nobiliari de què ara parlem. Els nostres diccionaris, redactats tots a l'època moderna, desconeixen l'evolució del mot entre els segles XIII-XV, i ens en donen una única accepció, que és la de «títol de l'hereu de la Corona de França». Partint d'aquest únic significat, ignorant que el mot n'ha tingut d'altres, es comprèn molt bé que alguns autors hagin qualificat literalment d'absurda i extravagant la decisió presa per Joan I en aplicar-lo al seu primogènit.

En realitat, al moment que Joan I instituí el dalfinat de Girona, l'any 1387, el mot *dalfi* es prenia amb el significat de «categoria nobiliària inferior a la de rei», i és aquest sentit que el fa servir el poeta Pere March quan diu: «Què val estar duchs, ne coms, ne merquès, / dalfís ne reys, pus que.s sap que morran?»⁴

Per entendre correctament la realitat de què ara parlem, doncs, ens cal deixar de banda el fet cert que la casa reial de França fos la primera en adoptar el mot per designar el seu primogènit; i deixar igualment de banda, amb més raó, que la casa reial de França hagi estat l'única a mantenir-lo en època moderna. Quan Joan I aplicà el mot *dalfi* al seu primogènit —imitant el costum francès, indubtablement—, significava exactament això: «Dignitat nobiliària inferior a la de rei», i amb el nom de dalfinat s'hi entenia el «senyoriu corresponent a un dalfi». Es tractava, certament, d'una innovació, però no tenia res d'extravagant, i avui tothom la consideraria normal si les altres dinasties reials l'haguessin adoptat. La creació del Principat de les Astúries per al primogènit de Castella, l'any 1388, també representà una innovació, copiada de la casa reial d'Anglaterra; la creació del Principat de Girona, l'any 1414, fou igualment una innovació, calcada de la casa reial de Castella. Tanmateix no hi ha cap historiador que les hagi qualificat d'extravagants, perquè tals innovacions tingueren continuïtat i són contemplades com un fet històric irreversible.

⁴ *Les cobles de Jacme, Pere i Arnau March*, Introducció i anotació d'Amadeu Pagès, Castelló de la Plana 1934, pàg. 65.

La creació del dalfinat de Girona, per contra, no prosperà, i, com veurem, el mateix rei Joan l'abandonarà; era, com dic, una innovació, però si la qualificàvem d'absurda no fariem més que demostrar la nostra incapacitat per entendre els fets històrics i la seva mateixa evolució.

El futur dalfí de Girona, l'infant Jaume, havia nascut a Lleida el 23 de març de 1384 i no tingué cap títol mentre el seu pare, l'infant Joan, fill primogènit del rei Pere el Cerimoniós, fou duc de Girona i comte de Cervera. Durant els 33 primers mesos de la seva vida, el trobem designat sempre amb l'expressió d'«infant Jaume, primogènit del senyor Duch » o amb alguna altra expressió similar. La situació havia de canviar, i de fet canviaria, a partir del 5 de gener de 1387, dia de la mort del rei Pere.

D'acord amb allò que preveïen els privilegis d'erecció del ducat de Girona (21, gener, 1351) i del comtat de Cervera (27, gener, 1353), els dos títols s'extingirien automàticament al moment de morir el rei Pere i accedir Joan I a la dignitat reial. A partir d'aquell moment precís, efectivament, l'antic duc de Girona i comte de Cervera pren la intitulació reial que li correspon i és designat com a rei, mentre el seu fill accedeix a la condició de primogènit reial, però sense cap títol de caire nobiliari perquè, com ja he indicat, no podia haver-hi una successió automàtica en el ducat i en el comtat, sinó que es requeria un acte formal de concessió o investidura.

El document de creació del dalfinat de Girona per a l'infant Jaume no ha estat trobat, ni el seu original ni en còpies. No pas perquè fos una denominació provisional, transitòria o familiar, sinó, tot simplement, perquè no hi hagué ocasió o necessitat de redactar el text amb totes les seves clàusules, escriure'l al pergami corresponent, firmar-lo, posar-hi la butlla d'or i exhibir-lo com a document públic. Com veurem tot seguit, al moment d'ésser-li conferits els títols de dalfí de Girona i comte de Cervera, l'infant Jaume tenia poc més de dos anys i nou messos, i el seu pare, el rei Joan I, que fins uns dies abans havia estat duc de Girona i comte de Cervera, n'era l'administrador legal i continuaria essent-ho; d'altra banda, com ja és sabut, l'infant moriria un any i mig més tard. Del fet que no es conservi el document original i que desconeguem el dia exacte de la concessió, doncs, no es pot inferir que els títols no fossin creats formalment ni realment conferits, perquè bastava que el Rei manifestés públicament la seva voluntat davant una persona investida d'autoritat per donar-ne fe el moment que convingués, és a dir, davant el seu secretari i dos testimonis.

El primer document amb data segura que designa l'infant Jaume amb el seu nou títol de Dalfí, és del dia 20 de gener de 1387. És una carta de la seva mare, la reina Iolant —reina des de feia quinze dies—, al seu cosí, el rei Carles de Navarra, en què li comunica l'estat de bona salut del Rei, d'ella mateixa, «de mon car fill lo dalfí de Gerona, e de mes filles les infantes»⁵. A partir d'aleshores, i fins després de la seva mort, l'infant Jaume serà designat sempre amb el títol de dalfí; moltes vegades, com veurem, sobretot als documents més solemnes, amb la denominació completa de dalfí de Girona i comte de Cervera, i, als documents familiars, amb el sol apel·latiu de Dalfí, de la mateixa manera que l'infant Joan, els 36 primers anys de la seva vida, fou designat familiarment com «lo Duch».

Quant a la data precisa de la concessió, que ha de ser entre el 5 i el 20 de gener de 1387, jo suposo que cal situar-la el dia 16.

Un cop mort i enterrat el rei Pere, detinguts i presos la reina Sibila i els seus sequaços, restablert a Barcelona el poder de l'oligarquia tradicional i encetat el nou govern amb tranquil·litat, el dia 16 de gener hi hagué a Granollers, on estava el rei Joan convalescent de la seva malaltia, una reunió molt important del Consell Reial. La reina Iolant s'hi traslladà des de Barcelona⁶, i s'hi trobava també l'infant Martí, que assumí les atribucions de governador general de seguida després de la mort del rei Pere⁷. En aquella sessió plenària del Consell Reial es designaren tots el càrrecs de govern: els portaveus de governador general a Catalunya i al Rosselló⁸, els governadors de València i d'Aragó⁹, i el de Sardenya, que era el més compromès de tots¹⁰. Fou també el dia 16, presents com a testimonis tres camarlengs, dos metges de capçalera i un cambrer, quan el rei Joan creà —de paraula, naturalment; mes tard ja es redactaria el document en forma solemne— el ducat de Montblanc per donar-lo a l'infant Martí en premi a la seva fidelitat. No sembla gens arbitrari, doncs, deduir que fou el mateix dia 16 de gener de 1387, abans del ducat de

⁵ ACA, Canc, Reg. 1819, fol. 74v.

⁶ Del dia 16 de gener de 1387, efectivament, es troba una carta de la reina datada a Granollers: ACA, Canc, Reg. 1819, fol. 74r.

⁷ El dia 8 de gener l'infant Martí ja es titulava «general governador del molt alt senyor en Johan, rey d'Aragó ara regnant». ACA, Canc, Reg. 2075, fol. 75v.

⁸ El nomenament recaigué en les persones dels cavallers Pere d'Avinyó i Ramon sa-Garriga, respectivament: ACA, Canc, Reg. 1972, fol. 74 r i 9v-10r.

⁹ ACA, Canc, Reg. 1920, fol. 3r-v; Reg. 1918, fol. 1r-2r.

¹⁰ ACA, Canc, Reg. 1938, fol. 112-122.

Montblanc, quan creat el dalfinat de Girona i restaurat el comtat de Cervera per a l'infant Jaume, primogènit reial.

Gairebé per simple lògica, només atenent al fet de la collació del ducat de Montblanc al seu únic germà, els historiadors ja haurien pogut endevinar, crec jo, que el rei Joan havia de conferir al seu primogènit un títol superior al que ell havia tingut. L'infant Joan havia estat, durant trenta-sis anys, el primer i únic Duc de les terres del rei d'Aragó. Si ara, en arribar a la dignitat reial, Joan I creava un nou ducat i el donava al seu germà, forçosament havia de conferir al seu fill primogènit un títol superior i únic. La solució, com ja sabem, fou la institució del dalfinat de Girona, essent el títol del Dalfí superior al de Duc. Per això podem deduir que l'acte de concessió formal del Dalfinat tingué lloc el mateix dia 16 en què el Rei creava el nou ducat de Montblanc, i, per salvar la precedència en antiguitat, algun moment abans. De fet, el document solemne d'erecció del ducat de Montblanc, datat a Granollers el dia 16 de gener de 1387, que és el dia de la concessió, però que no fou redactat íntegrament aquell mateix dia, comença la seva part dispositiva dient: «...mandates eciam inclito et magnifico infanti Jacobo, dalfino Gerunde et comiti Cervarie, carissimo primogenito nostro, ceterisque successotibus nostris et ipsius, quod concessionem et donacionem nostras etc.», demostrant, doncs, que els nous títols del primogènit ja li havien estat conferits ¹¹.

Els documents reials solemnes que fan menció de l'infant Jaume com a dalfí de Girona i comte de Cervera no són escassos. El mateix nomenament de portantveu del governador general a Catalunya, càrrec que tenia annexa la condició de procurador del Dalfinat de Girona i del comtat de Cervera, fou estès pel rei Joan «nomine nostro proprio et tanquam pater et legitimus administrator incliti et magnifici infantis Jacobi, primogeniti nostri carissimi, delfini Gerunde et comitis Cervarie» ¹². El nomenament formal de l'infant Martí com a governador general, càrrec que corresponia per dret al primogènit, expressa, entre els seus motius, la tendra edat

¹¹ ACA, Canc, Reg. 2026, fol. 15v-19r, també copiat al Reg. 2102, fol. 12r-15v, publicat a les «Memories de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona» 6, 1898, pàg. 509-515. Tres dies més tard el mateix infant Martí ho comunicava a la seva muller: «Duquessa. Per tal com sabem que.n haurets sobiran plaer, vos fem a saber que.l senyor Rey nos ha erigit en duch de Muntblanch e senyor del Marquesat, en lo qual són compreses tots los lochs del Marquesat, soltant Tortosa, e en lo Ducat és compresa tota la vegueria [en realitat només la vila i la batllia], e més avant los lochs de Sa Real, de Cabra e de Forès, e dats a totes passades Tàrraga e Vilagrassa, Sabadell i Terraça, e tots los lochs que havem en regne de València, ab carta de gràcia; e nós havem donat a nostre fill lo comdat de Exèricha, e d'aquí avant serà appellat comte de Exèricha»: ACA, Canc, Reg. 2075, fol. 82v.

¹² ACA, Canc, Reg. 1912, fol. 74r.

del «incliti et magnifici infantis Jacobi, primogeniti nostri carississimi, dalfini Gerunde comitisque Cervarie, et post dies nostros in regnis et terris nostris Deo propicio successoris»¹³. El nomenament del mateix infant Martí com a lloctinent reial especial a l'Aragó, esmenta la impossibilitat que té per governar «inclitus et magnificus infans Jacobus, primogenitus noster carissimus, dalffinus Gerunde et comes Cervarie»¹⁴. La part dispositiva d'una concessió feta pel Rei al comte d'Urgell s'adreça «inclito et magnifico infanti Jacobo, primogenito nostro carissimo et post dies nostros in regnis et terris nostri Deo propicio successori, dalfino gerundensi et comiti Cervarie»;¹⁵ i una concessió vitalícia referent a Manresa, que formava part del dalfinat, és feta pel rei «ut pater et legitimus administrator incliti ac magnifici infantis Jacobi, primogeniti nostri carississimi, dalfini gerundensis et comitis Cervarie»¹⁶.

Tampoc no són poques les cartes adreçades a les altres corts reials en què es menciona el dalí de Girona i es projecta el títol a l'àmbit internacional. Així, una carta del rei Joan al rei de Castella del 14 de febrer de 1387¹⁷; una altra al rei i la reina de Navarra del 20 de març¹⁸; al rei de Boèmia i al rei de França el primer de setembre¹⁹; al duc de Borgonya el 7 de gener de 1388²⁰, etc. La més curiosa de totes aquestes cartes que donen fe de l'existència del títol que ara estudiem és una singular carta al papa Climent VII, escrita el 7 de març de 1387, quan l'infant encara no tenia tres anys. Representa que procedeix d'ell mateix i se li fa parlar candorosament, com si ell mateix l'hagués dictada, per demanar al papa una sèrie de beneficis en favor dels seus servidors. Precisament, la primera gràcia que l'infant demana al papa és que confirmi l'antic estatut segons el qual només els clergues d'origen noble o generós podien ser admesos com a canonges de la seu de Girona, cosa, diu, que dignificarà la ciutat que és capital del seu Dalfinat («cum enim ipsa civitas Dalfinatus nostri caput existat»)²¹.

¹³ ACA, Canc, Reg. 2026, fol. 19v-20v, també copat al Reg. 2102, fol. 15v-16v, en data Barcelona, 11.V.1387.

¹⁴ ACA, Canc, Reg. 2026, fol. 20v.-21r., en data Barcelona, 6.VII.1387.

¹⁵ ACA, Canc, Reg. Joan I, 87, en data Barcelona, 14.III. 1387. La mateixa expressió es troba també en una concessió del Reg. 2007, fol. 38r-39v, en data Barcelona, 5.IX.1387; i en altra del Reg. 1973, fol. 195v-196r, en data Barcelona, 8.IV.1388.

¹⁶ ACA, Canc, Reg. 2007, fol. 17r-19r, en data Barcelona, 12.II.1387.

¹⁷ ACA, Canc, Reg. 1751, fol. 12r-v: «el delfin de Gerona, nuestro caro primogénito».

¹⁸ ACA, Canc, Reg. 1751, fol. 27v.: «el Delfin, nuestro primogénito».

¹⁹ ACA, Canc, Reg. 1751, fol. 111v, 111v-112r: «inclitus infans Jacobus, primogenitus noster, dalffinus Gerunde».

²⁰ ACA, Canc, Reg. 1952, fol. 99v: «el dalphin de Gerona, primogénit nostre».

²¹ ACA, Canc, Reg. 1751, fol. 21v, publicada a l'Apèndix I.

I a totes aquestes proves encara podriem afegir un lot d'onze documents adreçats per la cancelleria reial, en nom del rei, al cavaller Pere d'Avinyó, «portantveus de governador en Cathalunya e procurador general en lo dalfinat de Gerona e comtat de Cervera»²².

Naturalment, també podriem adduir un munt de documents interns de la cort que alludeixen al nostre Dalfi. Així, per exemple, una ordre del Rei per pagar una peça de drap d'escarlata roja de Brussel·les per al vestit d'ell «et incliti infantis Jacobi, dalfini Gerunde et primogeniti nostri carissimi», i un tauler i una ballesta de joguina encarregats pel rei al seu escrivà de porció per a «nostre car primogènit lo Dalfí»²³. Bastarà, però, em sembla, l'enumeració dels seus servidors.

L'infant Jaume tingué adjudicats al seu servei una sèrie de funcionaris que conformaven el que s'anomenava la seva «casa». L'atzar de la documentació conservada em permet de dreçar-ne ara una bona llista.

En primer lloc, com a director del protocol, el noble Roger de Montcada, «camarlengus incliti infantis Jacobi, primogeniti Aragonum»²⁴. Al cap del servei efectiu, vetllant tothora l'infant, la burgesa Maria Marrades, «nutricem incliti et magnifici infantis Jacobi, primogeniti nostri carissimi, dalfini Gerunde et comitis Cervarie». El març de 1387 el Rei li concedia una renda anual de mil sous en pagament de la custòdia «ipsius Dalfini a die sue nativitatis vel circa nuncusque continuato studio»²⁵.

Tenia també cambriers: Gonçal Fernández d'Almenar, «camerarius incliti infantis Jacobi, dalfini Gerunde, primogeniti nostri carissimi»,

²² ACA, Canc, Reg. 1829, fol. 11v, en data Barcelona, 14.VIII.1387; Reg. 1973, fol. 53r, en data Barcelona, 26.VIII.1387; Reg. 1974, fol. 1r, en data Barcelona, 16.IX.1397; Reg. 1828, fol. 100v, en data Valldonzella, 23.X.1387; Reg. 1829, fol. 150r-v, en data Vilafranca del Penedès, 3.I.1388; Reg. 1944, fol. 195v, en data Vilafranca del Penedès, 21.I.1388; Reg. 1830, fol. 183r, en data Barcelona, 8.II.1388; fol. 187r, en data Barcelona, 13.II.1388; fol. 190v-191r, en data Barcelona, 17.II.1388; Reg. 1946, fol. 22v-23r, en data Barcelona, 24.II.1388; Reg. 1833, fol. 35r, en data Barcelona, 27.II.1388.

²³ ACA, Canc, Reg. 1872, fol. 97r-v, en data Barcelona, 2.III.1387; Reg. 1952, fol. 91v, en data Vilafranca del Penedès, 19.XII.1387. Se'n poden trobar més mencions a PUIG I PUIG, S., *Pedro de Luna, último Papa de Aviñón (1387-1430)*, Barcelona 1920, pàg. 12; GIRONA I LLAGOSTERA, D., *Itinerari del rei En Joan I*, «Estudis Universitaris Catalans», vol. 13, 14 i 15, Barcelona 1928-1930; ROCA, J.M., *Johan I d'Aragó*, Barcelona 1929.

²⁴ ACA, Canc, Reg. 1974, fol. 130v, en data Barcelona, 19.III.1388. Observem, a propòsit d'aquesta expressió singular, que l'expressió «Delfi d'Aragó» que es troba als índexs de l'obra de Roca citada a la nota precedent, no té cap suport documental.

²⁵ ACA, Canc, Reg. 1890, fol. 138r-139r, en data Barcelona, 12.III.1387. L'executòria, en idèntica data, als folis 157v-158r del mateix registre. Sobre aquesta renda, *op. cit.* Reg. 1973, fol. 2r, en data Barcelona, 2.VII.1387, i Reg. 1887, fol. 163r-v, en data Perpinyà, 26.I.1396, on es recorda que la concessió fou feta «per sguard del gran e singular servey e treball que la dita dona sostench en vida del Dalfi, fill nostre molt car». Una concessió de 200 florins al Reg. 1971, fol. 136r, fol. 111r, en data Saragossa, 13.X.1388.

segons deia el rei Joan en la concessió de l'escrivania de la procuració reial de Tarragona²⁶; Guillem Serra²⁷, i un tal Simon Alim²⁸.

Com a patge, l'infant tenia al seu costat el noble Gilabert de Pròixida, futur poeta²⁹, i com a patge o quelcom semblant, Andreu Castellà, fill del cavaller Jaume Castellà, camarleng de la Reina, al·ludit en un document com a «de domo domini delfini Gerunde, primogeniti domini Regis»³⁰. Un tal Bernat Vilella, «de casa de nostre molt car primogènit lo dalfi de Gerona», obtenia les escrivanies del justiciat de la vila aragonesa de Borja³¹; i un tal Joan de Sayes, forner de Barcelona, veia fundada una concessió reial particular en els serveis prestats «nostro carissimo primogenito dalfino Gerunde servitoribusque eiusdem»³².

Berenguer de Comallonga era «portierus Dalffini» o «porter de maça del senyor infant en Jacme, fill del senyor Rey»³³.

Al grau inferior dels servidors devia trobar-se Pere de Comallonga, «ander» o encarregat de tragar amb muls la llitera amb què viatjava l'infant³⁴.

També sabem el nom de la seva llevadora o madrina. Es deia Bonanada de Tovia, muller de Pere Cardona, notari de València. Ja havia exercit l'ofici en els parts de la reina Elionor, i continuaria exercint-lo en els nombrosos de la reina Iolant, tant abans com després del naixement del Dalfi³⁵.

²⁶ ACA, Canc, Reg. 1913, fol. 12r, en data Barcelona, 20.III.1387; Reg. 1830, fol. 154r-v, en data Vilafranca del Penedes, 3.I.1388. Ja abans li havia estat concedida l'alcaldia de Tarassona per part de la Reina: Reg. 1815, fol. 42v, en data Saragossa, 11.III.1386.

²⁷ ACA, Canc, Reg. 1819, fol. 62v-63r, en data Girona, 13.IX.1386; Reg. 1818, fol. 84v, en data Girona, 28.IX.1386. Una concessió de cent florins, al Reg. 1872, fol. 54v, en data Montsó, 5.V.1389.

²⁸ ACA, Canc, Reg. 1976, fol. 118v-119r, en data Montsó, 19.VI.1389.

²⁹ ACA, Canc, Reg. 392, fol. 131r, octubre 1392, segons albarà del 31.VIII.1388. Aquesta dada no fou recollida per Martí de Riquer en la seva edició de les poesies de Gilabert de Pròixida, Barcelona 1954.

³⁰ ACA, Canc, Reg. 1891, fol. 47r-v, en data Barcelona, 10.III.1387.

³¹ ACA, Canc, Reg. 1819, fol. 94r, en data Barcelona, 28.III.1387.

³² ACA, Canc, Reg. 1893, fol. 161v-162r, en data Valldonzella, 9.IV.1388.

³³ ACA, Canc, Reg. 1892, fol. 11v, nota marginal, en data Barcelona, 26.VIII.1387; RP, Reg. 397, fol. 134v, abril 1395, segons albarà dels anys 1385-1389; fol. 135v, abril 1395, segons albarà de 1385.

³⁴ ACA, RP, Reg. 397, fol. 120r i 136r, març i abril 1395, segons albarans del febrer de 1386. Els muls per a les andes de l'infant es troben mencionats a ACA, Canc, Reg. 1815, fol. 22v, en data Saragossa, 1.V.1386; Reg. 1955, fol. 37v, i Reg. 1974, fol. 108r, en data Valldonzella, 17.IV.1388.

³⁵ ACA, Canc, Reg. 1818, fol. 29v, en data Girona, 24.III.1385; Reg. 1824, fol. 53r, en data Barcelona, 23.III.1387. Per al darrer, part de la reina Iolant: Bofarull, *op. cit.*, núm. 74.

Li coneixem dues dides. Una es deia Eulàlia, muller de Francesc Escuder, i li fou assignada una renda per tal com «inclitum infantem Jacobum, dalfinum Gerunde, primogenitum nostrum, propriis lactavit uberibus»³⁶. L'altra es deia Joana, muller de Francesc Leguna, mercader de Perpinyà, a qui foren concedits mil florins, convertits més tard en una renda anual de mil sous, «pro lactando et nutriendo inclitum Jacobum, dalfinum Gerunde et comitem Cervarie, primogenitum nostrum»³⁷.

Estava previst que tingués un almoïner, que era, com el del Rei, monjo de Poblet;³⁸ i al costat de tots aquests servidors, dos més de sorprenents. El petit infant Jaume tenia també, per a ell tot sol, un músic, Jacobi de Bar, designat com a «ministrerium incliti et magnifici infantis Jacobi, primogeniti nostri carissimi, dalfini Gerunde et comitis Cervarie»³⁹; i un herald, Mateu de Fauconier, amb el sobrenom *Girona*, a qui el març de 1387 el Rei expedia el diploma com a «eraudus incliti et magnifici infantis Jacobi, primogeniti nostri carissimi, dalphini gerundensis comitisque Cervarie»⁴⁰.

I en darrer lloc ens cal mencionar Jaume Tavascà, escrivà de professió, que anys més tard arribaria a lloctinent de protonotari reial. El setembre de 1385 és designat com a «secretari de nostre car primogènit l'infant en Jacme»⁴¹. Salta a la vista, però, que una criatura de disset mesos no necessitava pas cap secretari, i que es deu tractar, segurament, d'una distinció honorífica.

Intentant justificar la mort tan prematura del dalfí de Girona, els historiadors solen afirmar, com a cosa demostrada, que fou de complexió

³⁶ ACA, Canc, Reg. 1995, fol. 115v-116r, en data Pedralbes, 7.VII.1392. Una concessió d'un esclau a la mateixa Eulàlia, al Reg. 1891, fol. 21lv, en data Barcelona, 5.VIII.1387. L'assignació de renda és mencionada per Girbal al volum col·lectiu citat a la nota 2, pàg. 320.

³⁷ ACA, Canc, Reg. 1974, fol. 58v, en data Vilafranca del Penedès, 18.I.1388; Reg. 1892, fol. 160v-162r, en data Barcelona, 4.III.1388; Reg. 1974, fol. 150r-152r, en data Saragossa, 15.VII.1388; fol. 153r, en data Saragossa, 20.VII.1388. Fan referència a les dificultats per cobrar la renda: Reg. 1975, fol. 67v-68r, en data Saragossa, 19.IX.1388; Reg. 1844, fol. 195r-196v, en data Barcelona, 1.IX.1390; Reg. 1978, fol. 68r-69r, en data Barcelona, 28.IX.1390; Reg. 1888, fol. 98r, en data Mallorca, 4.VIII.1395; Reg. 1865, fol. 77v, en data Perpinyà, 6.IV.1396.

³⁸ ACA, Canc, Reg. 1952, fol. 86v-87r, en data Vilafranca del Penedès, 17.XII.1387.

³⁹ ACA, Canc, Reg. 1827, fol. 31v, en data Barcelona, 19.II.1387.

⁴⁰ ACA, Canc, Reg. 1891, fol. 140r-v, en data Barcelona, 24.III.1387. Quatre mesos més tard l'herald partia cap a Avinyó i el Rei el recomanava al bisbe de Laudun: Reg. 1952, fol. 26r-v, en data Barcelona, 12.VII.1387. Després de la mort del Dalfí, Mateu Fauconier continuà a la cort com a «araut del senyor Rey», i consta que el febrer de 1393 en rebia provisió ordinària: ACA, RP, Reg. 393, fol. 153r.

⁴¹ ACA, Canc, Reg. 1819, fol. 19v, en data Vic, 1.IX.1385; fol. 49r-v, en data Saragossa, 17.III.1386.

malaltissa. Potser era així, efectivament, però no són gaires els documents que al·ludeixen a malalties concretes.

Una sí que està documentada, i fou greu. El dia 13 de juny de 1388, des de Saragossa, el Rei enviava sengles cartes al físic mestre Ramon Querol i mestre Bernat Oriol, residents a Barcelona, perquè es traslladessin a Saragossa «per necessitat de la persona de nostre car primogènit lo Dalfí»⁴².

Es veu que mestre Ramon Querol respongué que no estava en condicions de fer el viatge. La Reina li escriví admetent-li les raons al·legades, però preguntant-li que hi anés tan aviat com li fos possible, «com per la malaltia del dit nostre primogènit, e per altres accidents que ha fort sovén, vos hic hajam tant necessari que més no poriem»⁴³. El Rei, però, no devia admetre els pretextos, i ordenà al metge que es posés de seguida en camí per tal com «lo Dalfí ha haüdes ara novellament dues assessions de febre a sots hic de gran necessari»⁴⁴.

Pel seu cantó, mestre Bernat Oriol tampoc no es traslladava a Saragossa. El 17 de juliol el Rei tornava a manar als dos físics que hi anessin immediatament «per tal com nostre molt car fill lo Dalphí s'és anit fort agreujat de son accident», i ordenava al tresorer i a l'escrivà de ració que els ho instessin amb urgència⁴⁵. L'endemà mateix hi tornava, perquè «la dita malaltia, com més va, sa agreuja pus fort»⁴⁶, i ordenava als dos consellers reials que obliguessin per la força els dos metges a posar-se en camí i, a més, enviessin alguna persona amb almoines a les cartoixes de Terrassa i de Sant Pol amb l'encàrrec de pregar «per lo dit Dalfí», sol·licitessin al bisbe de Girona que disposés processons de rogatives «e oració a totes les hores e a totes les misses», i, finalment, que contactessin gent devota de la ciutat perquè encomanessin l'infant a Déu «axí e per la forma que.s feya com nós érem malalts»⁴⁷. A part, el Rei escrivia amb la mateixa intenció al prior de la cartoixa de Portaceli⁴⁸.

⁴² ACA, Canc, Reg. 1954, fol. 138v.

⁴³ ACA, Canc, Reg. 2037, fol. 142r, en data Saragossa, 29.VI.1388.

⁴⁴ ACA, Canc, Reg. 1955, fol. 13v, en data Saragossa, 30.VI.1388.

⁴⁵ ACA, Canc, Reg. 1955, fol. 39v-40r, 40v.

⁴⁶ ACA, Canc, Reg. 1955, fol. 42r, 42v.

⁴⁷ ACA, Canc, Reg. 1955, fol. 44r, en data Saragossa, 18.VII.1388.

⁴⁸ ACA, Canc, Reg. 1955, fol. 44v, en data Saragossa, 18.VII.1388.

La malaltia de l'infant, doncs, era gravíssima, encara que es preten- gués dissimular-ho de cara enfora. En una carta al rei de Castella, datada el dia primer d'agost, el rei Joan li comunicava que tant ell com la Reina «e el Dalfin, nuestro primogénito, e nuestras fillas, somos, mercé de nues- tro senyor Dios, bien sanos»; i afegia: «Es verdat que.l dito nuestro pri- mogénito es estado un pocho discrediado, empero es agora en buena convallescencia de su persona, grat a Dios»⁴⁹; mentre la Reina, pel seu cantó, assegurava al mateix monarca que «el Delfin, nuestro fill, yes en buena convallescencia del accident que ha hovido»⁵⁰.

Res d'això no era cert, ni crec que es tractés d'una il·lusió momentà- nia. L'infant moria al cap de molt pocs dies, i amb ell s'extingia el Dalfi- nat de Girona, que havia durat dinou mesos escassos.

No es pot precisar la data exacta de l'òbit. Si la trista nova arribà a Mallorca el dia 14 d'agost⁵¹, i si el dia 17 ja s'havien d'haver celebrat els funerals a Barcelona⁵², es pot deduir que aquell degué produir-se entre el nou i l'onze d'agost de 1388.

A la Seu de Mallorca se celebraren els funerals el dia 26 d'agost⁵³, i a la de Girona el dia 2 de setembre⁵⁴. Consta que a València també se'n celebraren «per lo dalfi de Gerona, fill de nostre senyor lo Rey, lo qual nostre senyor Déus volch levar d'aquest món»⁵⁵, i, no cal dir, a Saragossa mateix. Ramon de la Via, llicenciat en lleis i ciutadà de Girona, estava aleshores a la cort com a nunci i despengué, deia, 59 florins en les exè- quies que s'hi celebraren, quantitat que el Rei disposà que li fos satisfeta pel collector de la talla de Girona, al marge de les ordinacions dels jurats, per tal com s'havien despès en nom de la ciutat⁵⁶.

⁴⁹ ACA, Canc, Reg. 1955, fol. 62r-v.

⁵⁰ ACA, Canc, Reg. 2053, fol. 70v-71r, en data Saragossa, l.VIII.1388, mencionada per Bofarull, *op. cit.*, núm. 55.

⁵¹ VILLANUEVA, J., *Viaje literario a las iglesias de España*, vol. 21, Madrid 1851, pàg. 222, amb un lapsus en el nom del mes.

⁵² Els funerals no pogueren celebrar-se perquè la ciutat estava en entredit: ACA, Canc, Reg. 1946, fol. 112v-113r, en data Saragossa, l.VIII.1388. Les causes de l'entredit s'expliquen en una carta copiada al foli 114v del mateix registre.

⁵³ VILLANUEVA, *op. cit.*, pàg. 222; «Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana» 9, Palma de Mallorca 1901-1902, pàg. 16.

⁵⁴ Dada reportada per Julián de Chia al treball publicat al volum col·lectiu citat a la nota 2, pàg. 146.

⁵⁵ *III Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, València 1923, vol. I, pàg. 258.

⁵⁶ ACA, Canc, Reg. 1834, fol. 24r. publicada a l'Apèndix II.

De moment, l'infant fou enterrat, per via de comanda, al monestir de framenors de Saragossa on aleshores estaven enterrades la infantesa Teresa d'Entença, comtessa d'Urgell, àvia paterna del rei Joan, i la infanta Mata d'Armanyac, la seva primera muller, duquessa de Girona⁵⁷. Tres anys més tard, el novembre de 1391, un cop fabricada la seva sepultura a Poblet, que el rei Joan disposà fos «pus bella e pus sumptuosa que les altres» sepultures destinades als infants reials⁵⁸, hi fou traslladat solemnement⁵⁹.

Set mesos després de la mort de l'infant Jaume, nasqué un altre infant reial de qui ha estat afirmat per alguns, erròniament, que fou designat amb el nom de Dalfí i que tingué els títols de duc de Girona i comte de Cervera.

Sortosament, el protonotari de la Reina va tenir el bon gust de llevar acta del naixement d'aquest nou infant primogènit⁶⁰. Tingué lloc a Montsó, on el Rei Joan celebrava Corts Generals a tots els seus regnes, dijous 18 de març de 1389, a les onze de la nit o, segons la seva manera de comptar, onze hores després de migdia. La conjunció astral era excel·lent, segons dictaminaren els astròlegs, i era el precís moment en què els clergues cantaven l'himne *Te Deum laudamus* de matines; de manera que tot semblava produir-se amb bon auguri. El Rei, en la seva esplendidesa, recompensà la donzella de la Reina que li notificà la venturosa nova⁶¹, i decretà, per intercessió de diversos familiars reials, l'alliberament o excarceració d'alguns presos.

La criatura, de moment, no tingué ni tan sols un nom propi. En una carta adreçada al seu pare, el duc de Bar, l'endemà dia 19, la Reina li comunicava que «anuyt proppasada, queucom abans de mige nuyt, yo, vinent a mon benaventurat part, parí un bell fill, romanent mi ab ell en plena sanitat»⁶²; en el decret d'excerceració suara al.ludit, el Rei s'hi refereix com a «carissimus primogenitus hodierna die divino quidem munere

⁵⁷ ACA, Canc, Reg. 1901, fol. 35v-36r, en data Saragossa, 6.VII.1391; Reg. 1961, fol. 113r, en data Saragossa, 20.IX.1391, publicada per Bofarull, *op. cit.*, núm. 60, que confon l'infant Jaume, el Dalfí, amb el seu germà Ferrando de què parlarem a continuació.

⁵⁸ ACA, Canc, Reg. 1961, fol. 149r, en data Corbins, 25.X.1391, publicada per MARÉS, F., *Las tumbas reales de los monarcas de Cataluña y Aragón del Monasterio de Santa María de Poblet*, Barcelona 1952, pàg. 232.

⁵⁹ ACA, Canc, Reg. 1962, fol. 2r, en data Lleida, 14.XI.1391.

⁶⁰ ACA, Canc, Reg. 1807, fol. 26v, publicada per Bofarull, *op. cit.*, núm. 56.

⁶¹ ACA, RP, Reg. 391, fol. 36r, gener 1392.

⁶² ACA, Canc, Reg. 2053, fol. 96r, publicada per Bofarull, *op. cit.*, núm. 57.

datus»⁶³; en una assignació de 30 florins a un cambrer de la Reina per satisfer-li les despeses de tres dies que de seguida eren portades a Montsó des de Saragossa, se'l designa com a «incli infantis filii nostri carissimi noviter, Altissimo permittente, feliciter nati»⁶⁴; però en sengles cartes als seus sogres, el duc i la duquessa de Bar, als seus cunyats Felip i Enric de Bar, i a la seva cunyada Maria de Coucy, datades el 22 de març, el rei Joan ja s'hi refereix com a «nostre car primogènit l'infant en Fferrando»⁶⁵.

El bateig solemne, per causes que ignorem, es retardà. La Reina volia que el prior de la cartoixa de Portaceli fos padrí «del fill que nostre senyor Déu nos ha novellament comanat», i per carta del dilluns 22 li pregava que es posés en camí per ser a Montsó el diumenge següent, dia 28, en què se celebraria la cerimònia⁶⁶; però en arribar el divendres, 26, el bateig «del infant nostre fill» ja havia estat postposat per al dijous primer d'abril, catorze dies després del seu naixement⁶⁷. No en fou padrí el prior de Portaceli, sinó el d'Escaladei, juntament amb l'infant Martí, el comte de Cardona i la priora de Sixena, segons ens informa el protonotari en l'acta mencionada. Els noms imposats a l'infant foren els de Ferrando i Mateu, els motius dels quals no els sabem, ni ençertem a trobar-hi una explicació suficient. Diguem, però, que fou designat gairebé sempre amb el sol nom Ferrando, tant en català com en aragonès, llatinitzat en Ferdinandus.

Mentre l'infant tingué vida, que fou molt breu, i després de la seva mort, no s'ha trobat cap document que el mencioni amb cap títol nobiliari o senyorial. Si els documents disponibles fossin escassos, podríem suposar que l'atzar ens ha jugat la mala passada d'escamotejar-nos aquells que ens proporcionarien la informació positiva que alguns pretenen donar com a segura. La realitat, és, però, que els documents que he pogut trobar, publicats o inèdits, referents a aquest infant, són més de cinquanta, de manera que la informació negativa que proporcionen en relació als pretesos títols es pot donar, com a prova concloent de la seva inexistència.

⁶³ ACA, Canc, Reg. 1894, fol. 236r.

⁶⁴ ACA, Canc, Reg. 1976, fol. 52r, en data Montsó, 30.III.1389.

⁶⁵ ACA, Canc, Reg. 1956, fol. 37r.

⁶⁶ ACA, Canc, Reg. 2053, fol. 96v.

⁶⁷ ACA, Canc, Reg. 2053, fol. 97r: Carta de la Reina al comte d'Urgell convidant la seva muller al bateig. El mateix dia, en carta a part, també convidava el comte: fol. 97r.

No crec que valgui la pena enfarfegar aquest treball reproduint ara totes les expressions amb què és designat l'infant Ferrando a la cinquantesena de documents recollits, tot per acabar comprovant que, efectivament, cap d'ells no li assigna cap títol. Crec que n'hi haurà prou de reproduir algunes expressions que apareixen en documents que semblen més representatius o solemnes, redactats mentre estigué amb vida, i les dels documents posteriors a la seva mort, que espero que acabaran de deixar-nos convençuts.

Consignem, doncs, que dos dies després del bateig, en una carta al rei de França, el rei Joan en parlava simplement com de «l'infant nostre primogènit»⁶⁸; tres setmanes després, com «nostre car primogènit l'infant don Ferrando»⁶⁹; més tard, en una altra al duc de Berrí i d'Alvèrnia, com «l'infant don Fferrando, nostre molt car primogènit»⁷⁰; i al duc i a la duquesa de Borgonya, com «nostre car primogènit l'infant en Fferrando»⁷¹. En una carta al rei de Navarra, la Reina s'hi referia com «l'infant don Fferrando, nostre primogènit»⁷²; en una al comte de Virtuts, com «nostre primogènit l'infant en Fferrando»⁷³; i en una altra al rei de Castella, com «l'infant don Fferrando, nuestro primogénito»⁷⁴.

El dia 22 d'abril la Reina escrivia als prohoms de València i els agraià «les solemnitats que celebrades havets, devotament e ab exhuberant alegria, a glòria de la Sancta Divinitat, per la benaventurada nativitat de nostre primogènit molt car, l'infant don Fferrando»⁷⁵. Cap a final del mateix mes, a Girona es pagaven dos florins per les despeses ocasionades «propter celebrationem nativitatis domini infantis Ferdinandi, serenissimi

⁶⁸ ACA, Canc, Reg. 1958, fol. 3r-v, en data Montsó, 3.IV.1389. Una carta de la Reina, del mateix dia, també el rei de França, s'hi referia amb la mateixa expressió: Reg. 2053, fol. 98v-99r.

⁶⁹ ACA, Canc, Reg. 1956, fol. 56v, en data Montsó, 28.IV.1389.

⁷⁰ ACA, Canc, Reg. 1958, fol. 18v-19r, en data Montsó, 26.V.1389. Una altra carta de la Reina al duc de Berrí també mencionava «l'infant don Fferrando, nostre primogènit»: Reg. 2053, fol. 113v, en data Montsó, 11.VIII.1389.

⁷¹ ACA, Canc, Reg. 1956, fol. 91v, en data Montsó, 24.VI.1389.

⁷² ACA, Canc, Reg. 2038, fol. 6r, en data Montsó, 29.IV.1389. Una altra carta del rei Joan al rei de Navarra menciona «nuestro caro primogénito el infant don Ferrando»: Reg. 1956, fol. 57r, en data Montsó, 28.IV.1389.

⁷³ ACA, Canc, Reg. 2053, fol. 105v, en data Montsó, 7.VI.1389.

⁷⁴ ACA, Canc, Reg. 2053, fol. 112r-v, en data Montsó, 10.VIII.1389. Una nova carta de la Reina al mateix monarca s'hi referia amb la mateixa expressió: fol. 116v, en data Montsó, 24.VIII.1389.

⁷⁵ ACA, Canc, Reg. 2053, fol. 100v-101r.

domini Regis primogeniti»⁷⁶, i el dia 7 de maig la Reina firmava una comissió per castigar els aldarulls provocats entre els moros i els jueus de Daroca «post felicem incliti infantis Ferdinandi, domini Regis atque nostri carissimi primogeniti, nativitatem solempne festum celebrantes»⁷⁷.

El dia 22 de juny el Rei concedia 400 florins a Francesc de Granollac, mestre en medicina, pels serveis prestats «tam nobis quam inclito et magifico infanti Fferdinando, primogenito nostro carissimo»⁷⁸. En diverses notes de pagaments fets pel tresorer reial és mencionat com «lo senyor infant en Fferrando, primogènit del senyor Rey»⁷⁹; i entre els servidors reials apareix un tal Vallès Dordàs, «cambrer de nostre car primogènit l'infant en Fferrando»⁸⁰; el Gonçal d'Almenar que ja coneixem, ara qualificat com a «camerarius incliti infantis Fferdinandi, primogeniti nostri carissimi»⁸¹; un tal Bertran Delvira, «de domo domini infantis Fferdinandi»⁸²; i el Guillem Serra que també coneixem, «de camera incliti infantis Ferdinandi, carissimi primogeniti nostri», a qui es concedien cent florins pels serveis que havia prestat, precisament, «carissimo nato nostro dalphino Gerunde comitique Cervarie dum vitam in humanis agebat, de cuius camera eratis», donant a entendre ben clarament, doncs, que almenys en aquell moment, el primogènit actual no era dalfí, ni duc, ni comte⁸³.

A tots aquests documents redactats en vida de l'infant, com veiem, sense atribuir-li cap títol nobiliari, algun erudit podria objectar un argument d'autoritat. L'historiador Zurita, quan parla de l'edicte donat pel rei Joan, vivent el dit infant, pel qual expulsava de la cort la famosa Carroça de Vilaragut, diu que amb aquell edicte el Rei «privó a la Carroza de la habitación y familiaridad de su casa real y de la Reyna y del *duque de*

⁷⁶ Segons Chia, *op. cit.*, pàg. 147.

⁷⁷ ACA, Canc. Reg. 1819, fol. 141r. Es refereixen al mateix afer els documents del Reg. 1818, fol. 136r-137v.

⁷⁸ ACA, Canc. Reg. 1872, fol. 90r.

⁷⁹ ACA, Canc. Reg. 387, fol. 86r, agost 1389; fol. 123v, octubre 1389; Reg. 392, fol. 187r, desembre 1392, segons albarà del 31.VIII.1389; Reg. 393, fol. 87v, febrer 1393, segons albarà del mateix dia.

⁸⁰ ACA, Canc. Reg. 2053, fol. 114r, en data Montsó, 12.VIII.1389. Temps abans el mateix Vallès Dordàs havia estat tramès pel Rei a Barbastre «por necesidad de las amas de nuestro caro primogénito»: Reg. 1956, fol. 55r, en data Montsó, 24.IV.1389.

⁸¹ ACA, Canc. Reg. 2038, fol. 30r, en data Montsó, 13.VIII.1389.

⁸² ACA, Canc. Reg. 1930, fol. 137r, en data Montsó, 3.IX.1389.

⁸³ ACA, Canc. Reg. 1872, fol. 54v, en data Montsó, 5.V.1389.

Gerona y de qualquiere participación de oficio y beneficios, y que no pudiese volver a ellos»⁸⁴.

A aquesta objecció, aparentment tan poderosa perquè sembla estar reproduint les expressions de la cèdula original, cal replicar que Zurita sofrí un lapsus i fou traït pel seu prejudici que tots els primogènits foren ducs de Girona. La cèdula en qüestió diu en aquest punt: «... e aquella de present privam de tota habitació, familiaritat e de qualsevol altra participació, offici e benefiici de les cases nostra, e de la Rehina e de *nostre primogènit* e de les infantas»⁸⁵. No existeix, doncs, la pretesa al·lusió coetània al duc de Girona, aplicada per Zurita a aquest infant.

Consolidant ara la demostració del que abans he anunciat, adduiré encara els documents posteriors a la mort del malaurat infant Ferrando.

Morí el dissabte 16 d'octubre del mateix any 1389, sense haver sortit de Montsó. El mateix dia de produir-se l'òbit, el Rei ordenava l'abat de Poblet que enviés dotze monjos a Lleida per fer-se càrrec del cadàver del seu fill, i el designa com a «inclitus infans Ferdinandus, noster primogenitus»⁸⁶; i en la carta de l'endemà als pares de Lleida perquè fessin les exèquies degudes quan el cadàver hi passés, com a «nostre car primogènit l'infant en Ferrando, lo qual és passat d'aquesta present vida»⁸⁷.

En una ordre reial del mes següent per pagar les despeses del viatge de tres dides vingudes des d'Osca a Montsó, el Rei s'hi referia com a «inclitum et magnificum infantem Ferdinandum, primogenitum nostrum carissimum, quem nuper omnium rerum Conditor ab hoc mundo substitit et celestis patrie fecit possessorem»⁸⁸; en una altra ordre reial de l'any següent, també per satisfer les despeses del viatge d'una dida des de València a Montsó, se'n parla com «infantem Fferdinandum, filium nostrum carissimum qui, sicut Deo placuit, ab hoc seculo transmigravit»⁸⁹; i encara l'any 1392, en una nova confecció de l'albarà del salari degut a la noble Beatriu de Santa Pau, aquesta és qualificada com a «ame sive nutrici incliti infantis Ferdinandi, primogeniti nostri deffuncti»⁹⁰. La nota

⁸⁴ ZURITA, J., *Anales de la Corona de Aragón*, Vol. 4, Saragossa 1973, pàg. 734.

⁸⁵ ACA, Generalitat, vol. 959, fol. 124r-v. La seva data és del 28.IX.1389.

⁸⁶ ACA, Canc, Reg. 1947, fol. 148v.

⁸⁷ ACA, Canc, Reg. 1956, fol. 191r, publicada per Bofarull. *op. cit.*, núm. 59.

⁸⁸ ACA, Canc, Reg. 1977, fol. 55r-v, en data Montsó, 4.XI.1389.

⁸⁹ ACA, Canc, Reg. 1977, fol. 143r-v, en data Perpinyà, 20.IV.1390.

⁹⁰ ACA, Canc, Reg. 1880, fol. 139v-140r, en data Sant Cugat del Vallès, 9.IX.1392.

del tresorer reial posant en data les quantioses despeses de la seva sepultura, s'hi refereix com a «senyor infant en Fferrando, primogènit del senyor Rey, lo qual passà d'esta vida en la dita vila de Muntsó, a XVI del dit mes, e fon portat al monastir de Poblet»⁹¹. I, per acabar amb documentació aliena a la cort reial, diguem que el Manual de Consells de València, acusant rebut de la carta dels missatgers a la cort que comunicava la trista notícia, en parla com de «l'infant don Fferrando, primogènit del senyor Rey», i en la satisfacció de les despeses del funeral celebrat a la ciutat, com «del infant don Fferrando, del senyor Rey fill»⁹².

Ni abans ni després de la seva mort, doncs, tal com queda comprovat, l'infant Ferrando Mateu no fou designat amb cap més títol que aquell de primogènit reial que li corresponia per naixement. Caldrà, doncs, suprimir el seu nom de la llista dels ducs de Girona i comtes de Cervera on algú l'ha inclòs suposant, equivocadament, que els dits títols li havien estat adjudicats. Pel que fa al segle XIV, ningú, ni el fill del Rei, no adquirí mai cap títol nobiliari sense un acte formal de concessió, com tindrem encara l'ocasió de comprovar, i, pel que fa a l'infant de què parlem, aquest acte de concessió no hi ha constància ni indicis que es produís.

Penetrant ara en el terreny de les hipòtesis, podríem molt bé suposar que el rei Joan tenia destinat atorgar títols i senyorijs al seu primogènit aprofitant la solemnitat del dia que fos jurat com a successor seu, cosa que es preveia immediata i molt factible per tal com aleshores celebrava Corts Generals. Precisament en la carta als jurats de València en què aprovava i agraija les festes que havien celebrat en honor del seu naixement, els deia: «Part açò, considerants quant és frèvol e instabla la vida del hom, majorment en los temps presents, en los quals lo divinal juhi visita fort sovén nostres regnes e terres e les altres partides del món de pestilencials e epidimials malalties e morts, havem deliberat fer jurar lo dit infant en Fferrando, nostre primogènit, en Senyor tantost, e en Rey après nostres dies, de tots nostres regnes e terres. E com [a] aquest jurament sien bé disposats lo temps e el loc presents, per la Cort General que

⁹¹ ACA, RP, Reg. 387, fol. 122r, octubre 1389. Com he indicat a la nota 57, la confusió de Bofarull entre els dos infants reials ha provocat que alguns historiadors afirmessin que aquest infant també fou Dalí i estigué un temps enterrat a Saragossa, com fan, entre d'altres ROCA, *op. cit.*, pàg. 133, i TESIS, R., *Joan I, el Rei Caçador i Músic*, Barcelona 1959, pàg. 170-171.

⁹² *III Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, València 1923, vol. I, pàg. 257 i 258.

celebram, en la qual són prelats, clergues, barons, cavallers, síndics e mis-satgers de les universitats de tots nostres regnes e terres, e en què pus covinentment e pus ferma porà esser provehit per nós, Déu ajudant, a salvaments juraments e caucions dels furs, usatges, constitucions, franqueses, privilegis e libertats de cascuns e a totes altres coses a nós e al dit nostre primogènit e a cascuns dels dits nostres regnes e terres espedients, neces-sàries e profitoses», els manava que firmessin nous poders a llurs síndics destinats a les Corts en termes que fossin suficients per a tals actes⁹³.

L'enverinament progressiu d'aquelles Corts Generals tan agitades, però, no feren gens propici el clima per celebrar festes ni el jurament. De fet, l'infant Ferrando morí abans que les Corts se suspenguessin, i no hem trobat més notícies del jurament previst ni constància que arribés a tenir lloc.

Uns quatre anys i mig més tard, el 13 de gener de 1394, «a tres hores del dia», estant els Reis a València, els naixia un altre fill mascle, l'adve-niment del qual fou rebut amb la màxima alegria, tanta, que el Rei plorà quan va saber-ho i decretà l'excarceració immediata de tots els presos del país. A Girona se celebrà festa i processó⁹⁴; el notari Salzet consigna que a Mallorca «fo feta gran festa, balls, juntes e altres coses notables e de gran alegria»⁹⁵, i en una carta als consellers de Barcelona, el dia 4 de febrer, el Rei es congratulava de «la solemnitat que havets feta per la nativitat de nostre car primogènit»⁹⁶.

Sortosament, el protonotari de la Reina també llevà acta d'aquest nai-xement, abocant-hi molta informació detallada⁹⁷.

Comença qualificant l'infant com a primogènit per tal com en aquell moment, diu, el Rei no tenia cap altre fill mascle. Els dos que li havia donat la reina Iolant, l'un anomenat Jaume, intítulat dalfí de Girona, i el que tingué per nom Ferrando Mateu, havien mort («... duos filios, unus Jacobus delfinus Gerunde intítulatus, alius Ferdinandus Mathei nomina-tus, qui premortui erant»). I com que el rei Joan aleshores ja passava dels

⁹³ ACA, Canc, Reg. 1958, fol. 7v-8r, en data Montsó, 22.IV.1389.

⁹⁴ Chía, *op. cit.*, pàg. 147.

⁹⁵ Villanueva, *op. cit.*, pàg. 226.

⁹⁶ ACA, Canc, Reg. 1951, fol. 8r.

⁹⁷ ACA, Canc, Reg. 1807, fol. 39r-v, publicada per Bofarull, *op. cit.*, núm. 71 i 72.

quaranta-tres anys, en saber que el fill nascut era mascle, de tant de goig plorà («pre nimio gaudio lacrimatus est»).

El nadó no tingué nom fins al cap de dos dies, dijous 15 de gener, en què fou batejat. No s'escolliren magnats ni dignitats eclesiàstiques com a padrins, sinó un tal Pere d'Abella, pobre home de paratge que portava una vida santa retirat a Montserrat, i una pobra dona de qui el protonotari ni tan sols consigna com es deia. Els noms que li imposaren foren els de Pere Brigit Hilari, els motius dels quals diu que alguns explicaven així: Pere, pel seu avi patern; Brigit, per la devoció que la Reina tenia a santa Brígida (canonitzada feia molt poc, l'any 1390, pel papa de Roma); Hilari, perquè nasqué el 13 de gener.

A continuació el protonotari de la Reina explica que, un cop batejat, el Rei l'intitulà duc de Girona i comte de Cervera, ordenant al seu protonotari que redactés l'instrument de concessió d'acord amb aquell en virtut del qual ell havia posseït els esmentats ducat i comtat quan era primogènit. («Et baptizato dicto inclito infante, preffatus dominus Rex intitulavit dictum dominum infantes ducem Gerunde et comitem Cervarie, mandans Bartholomeo Sirvent, eius prothonotario, ut instrumenta conficeret ut reperiet ordinata cum quibus jamdictus dominus Rex possidebat ducatum et comitatum predicta officio primogeniture fungente»).

Malauradament, el protonotari no ens explica les raons precises per les quals Joan I prescindi de la denominació de Dalfinat que havia donat al senyoriu concedit al seu fill Jaume l'any 1387 i reprendre la de Ducat que ell havia posseït i ara conferia al nou primogènit. Nosaltres tampoc no les sabem. Podria ser molt bé que el rei Joan hagués posat tant amor i tanta il·lusió en aquell primogènit Jaume, mort a la tendra edat de quatre anys i quatre mesos, que no volgués que fos suplantat en la designació única i entranyable de Dalfí, o, qui sap, per conjurar la repetició del fracàs amb què havia acabat aquella innovació. De fet, com que el duc de Montblanc feia dos anys que havia anat cap a Sicília i presumiblement ja no havia de regressar, ara no es presentava l'inconvenient que hi podia haver l'any 1387 amb la duplictat del títol de Duc dins la família reial; i, d'altra banda, l'expressat títol havia resultat venturós: el primer duc de Girona, el mateix Joan I, havia arribat feliçment a ocupar el tron del seu pare, i el primer duc de Montblanc havia aconseguit un regne per al seu fill. Es tractava, doncs, d'una denominació de bon auguri comprovat.

Suposicions a part, el que ens cal remarcar ací és que la dada de la concessió dels dos títols al nou primogènit ens consta també per una crò-

nica local turolesa: «Nazió el infant don Pedro, primogénito [del senyor Rey], et fizolo duc de Girona et comte de Cervera»⁹⁸.

A la correspondència oficial del Rei, naturalment, la dignitat del novell primogènit també es fa constar des del primer moment. En la carta que el rei Joan envià al seu germà, l'infant Martí, el dia 2 de febrer, ja el designa com a «duch de Gerona, nostre primogènit molt car»⁹⁹; en una altra carta al seu nebot, el rei de Castella, s'hi refereix com a «duch de Gerona, nuestro muy caro primogénito»¹⁰⁰; al seu gendre, el rei de Nàpols, com «l'infant en Pere, duch de Gerona, primogènit nostre molt car»¹⁰¹; i a un comte desconegut, en llatí, el designa com a «inclitus et magnificus infans Petrus, primogenitus noster carissimus, dux Gerunde comesque Cervarie»¹⁰².

La cancelleria reial també observava el mateix protocol, i en un document expedit en favor d'un pagès de Girona, acusat d'homicidi, que havia estat tornat a empresonar malgrat l'ordre verbal d'excarceració general decretada per Joan I per augmentar l'alegria pel naixement de l'infant, s'hi refereix com a «incliti ac magnifici infantis Petri, primogeniti nostri carissimi, ducis Gerunde et comitis Cervarie»¹⁰³.

Finalment, en la nota del pagament del bressol de l'infant, el tresorer reial en parla com «lo senyor infant en Pere, primogènit del dit senyor [Rey] e duch de Gerona»¹⁰⁴; i en la nota del pagament al sastre, per draps i folres, com a «senyor duch de Gerona, fill primogènit del dit senyor»¹⁰⁵, tot i tenir ben escasses setmanes.

La vida d'aquest infant, que fou el darrer duc de Girona i comte de Cervera, durà tan sols noranta-cinc dies, i els seus Ducat i Comtat noranta-tres. Moria el Dijous Sant d'aquell mateix any, sense haver sortit de València, i dos dies després era enterrat a l'església de sant Vicenç.

⁹⁸ «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos», 68, Madrid 1960, pàg. 402.

⁹⁹ ACA, Canc, Reg. 1966, fol. 118v.

¹⁰⁰ ACA, Canc, Reg. 1883, fol. 60r-v, en data València, 13.III.1394.

¹⁰¹ ACA, Canc, Reg. 1966, fol. 118r, en data València, 2.II.1394. Aquesta és la carta a partir de la qual Girbal redactà el seu article mencionat a la nota 2.

¹⁰² ACA, Canc, Reg. 1883, fol. 48r, en data València, 15.I.1394.

¹⁰³ ACA, Canc, Reg. 1883, fol. 116r, en data València, 10.IV.1394.

¹⁰⁴ ACA, RP, Reg. 395, fol. 99v, abril 1394.

¹⁰⁵ ACA, RP, Reg. 395, fol. 115v, maig 1394.

Com que Joan I no va tenir més fills mascles, i com que el rei Martí, els anys que fou rei, no consta que donés ni, de fet, no va tenir necessitat de donar cap senyoriu ni cap nou títol al seu fill únic, que des del gener de 1392 ja era rei de Sicília i de Jerusalem, i duc d'Atenes i de Neopàtria, crec que estem en condicions de presentar com a definitiva i provada documentalment la sèrie dels titulars del ducat i del dalfinat de Girona.

Els dos únics titulars del ducat de Girona són: l'infant Joan, primogènit del rei Pere el Cerimoniós, des del 21 de gener de 1351 al 5 de gener de 1387; i l'infant Pere, primogènit del rei Joan I, des del 15 de gener al 16 d'abril de 1394. Entre l'un i l'altre se situa l'únic titular del dalfinat de Girona, l'infant Jaume, primogènit del rei Joan I, des del 16 (?) de gener de 1387, al 10 (?) d'agost de 1388. Com hem vist, els títols es trobaven vinculats, de dret i de fet, a la primogenitura reial, però no necessàriament, perquè ens consta l'existència d'un primogènit reial, l'infant Ferrando Mateu, que visqué entre el 18 de març i el 16 d'octubre de 1389, que no fou titular de cap senyoriu.

Consignem finalment que els tres primers infants reials que hem mencionat foren titulars del comtat de Cervera conjuntament al seu ducat o dalfinat de Girona, si bé les dates no són exactament les mateixes. La creació d'aquest comtat data del 27 de gener de 1353¹⁰⁶, i el seu primer titular, l'infant Joan, el posseí des del primer de febrer de 1353, és a dir, dos anys més tard que el ducat de Girona¹⁰⁷.

I a manera de cloenda, serà bo de fer present una simple correlació cronològica: el principat de les Astúries i el ducat de Sòria foren creats pel rei Joan I de Castella per al seu fill primogènit, el futur Enric III, l'agost de 1388, quan aquest concertà matrimoni amb la filla del duc de Lancaster. El nostre ducat de Girona, doncs, és trenta-set anys anterior als susdits títols castellans; el comtat de Cervera, trenta-cinc anys anterior, i fins el dalfinat de Girona els precedí més d'un any i mig.

¹⁰⁶ ACA, Canc, Reg. 1538, fol. 39v.

¹⁰⁷ ACA, Canc, Reg. 1538, fol. 40r-41r.

APÈNDIX DOCUMENTAL

I

Barcelona, 7, març, 1387

Carta escrita en nom del dalfi de Girona al papa presentant un ròtul de peticions.

Beatissime et clementissime pater. Quanquam in annis teneribus et innocencie constituti ita ut vix proferre possimus A.A.A. verba infantilia ingenue, verumtamen inter ceteros quosdam parvulos, etsi nobis in etate majores, diligimus, qui nobis dudum in cunabulis vagienti et postea obsequiosi fuerunt. Et ideo vestre supplicamus humiliter apostolice santitati quatenus rotulum modicum in littera presenti sepultum, quem in favorem predictorum et pro quibusdam ecclesiam civitatis nostre gerundensis tangentibus sanctitati eidem offerimus per manus ambassiatorum serenissimi domini Regis patris et domini nostri carissimi qui ad clemencie vestre pedes impresenciarum accedunt, dignemini benigne admittere et misericorditer exaudire. Hec est enim pater sanctissime prima pagina litteralis que nostre oracionis instanciam puerilem expressit, quamque manibus intentes testigimus et emissimus, sperantes firmiter quod in vestro paterno piissimoque conspectu suscipietur benigniter ob Illius reverenciam qui clementer parvulos suos vocat et provocat suaviterque exaudit desideria innocentum. Idem Ipse Altissimus benedictam personam vestram conservare dignetur incolumen Ecclesie sue sancte per tempora longiora. Data Barchinone septima die marcii anno a Nativitate Domini M CCC LXXX septimo.

Domina Regina, presente domino
Rege, mandavit michi Petro de
Beviure. Probata.

Supplicat S.V. humilis et devotus filius vester, infans Jacobus primogenitus Aragonum ac dalfinus gerundensis quatenus supplicantes infrascriptos dignemini benigne admittere ac misericorditer exaudire cum non obstet apportatio clericalis ac executio ut in forma.

Primo namque supplicat ut cum de consuetudine antiquis temporibus usitata necnon et per privilegium speciale ecclesie et capitulo gerundensi indultum, nullus debeat in canonicatu ibidem recipi vel admitti nisi ex stirpe generosa processerit, semper dicte ecclesie deservient canonici ingenues et notabiles de militari genere prodeuntes, dignemini statuto novo irrefragabili et eterna ordinacione mansuro hoc facere inviolabiliter observari. Cum enim ipsa civitas Dalphinatus nostri caput existat et dicta ecclesia sit de insignioribus, notabilioribus atque dicioribus prelaturis dicionum serenissimi domini Regis, patris et domini

ipsius supplicantis, affectat illam predictis et aliis opportunis favoribus honorifice sublimari.

ACA, Canc, Reg. 1751, fol 21v-23r.

II

Saragossa, 21, agost, 1388

Manament del rei Joan al collector de la talla de Girona perquè satisfaci a Ramon de la Via, nunci de la ciutat destinat a la cort, els 59 florins despesos en les exèquies del dalfí de Girona.

Pro Raymundo de la Via

Johannes et c^a ffideli nostro Petro Serra, levatori seu collectori tallie civitatis Gerunde ac cuicumque alteri levatori ejusdem tallie, salutem et gratiam. Quia fidelis noster Raymundus de la Via, licenciatus in legibus et civis prefate civitatis, nuncius ad nos pro parte dicte civitatis destinatus, expendidit nomine eiusdem civitatis quinquaginta novem florenos auri de Aragonia in exequiis incliti infantis Jacobi dalfini Gerunde primorgenniti nostri carissimi, quos quidem quinquaginta novem florenos de eius proprio in predictis bistraxit, sitque justum et rationi consonum ut dicta quantitas sibi de bonis dicte civitatis exsolvatur, id circo vobis dicimus et mandamus sub ire et indignacionis nostre incursu pena centum florenorum auri nostro si contrafeceritis erario applicandorum, quatenus confestim de peccunia dicte tallie que penes vos est vel erit prefato Raimundo vel cui ipse voluerit dictam peccunie quantitatem exsolvatis, quibusvis assignacionibus per juratos seu consilium dicte civitatis aliis personis factis obsistentibus nullo modo, quoniam nos premissa de certa sciencia et consulte sic fieri volumus et jubemus; alias si predicta facere distuleritis, quod non oppinamur, mandamus per hanc eandem baiulo dicte civitatis ut dictam penam incontinenti de bonis vestris exigat atque levet; et nichilominus per presentem mandamus sub dicta pena juratis ac clavario et auditoribus compotorum dicte civitatis et cuilibet eorum quatenus, exsolutis per vos dicto Raimundo prefatis quinquaginta novem florentis, ipsos in eorum compotis recipiant et admittant et nullam super hoc dicto Petro Serra faciant questionem. Data Cesarauguste XXI^a die augusti anno a Nativitate Domini M^oCCC^oLXXX^oVIII^o. Rex Iohannes.

Dominus Rex mandavit michi Bernardo de Jonquerio. Probata. Ferrarius.

ACA, Canc, Reg. 1834, fol. 24 r.